

ВПРОВАДЖЕННЯ ТРАДИЦІЙНИХ НАРОДНИХ РЕМЕСЕЛ У ПОЧАТКОВИХ ШКОЛАХ ЧЕРНІГІВЩИНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

*Огієнко Д.П. доцент, канд. пед. наук,
Чернігівський національний педагогічний
університет імені Т.Г. Шевченка*

У статті на основі архівних матеріалів висвітлюються особливості впровадження традиційних народних ремесел у початкових училищах Чернігівської губернії.

Ключові слова: трудове виховання, трудова підготовка, народні ремесла.

В статті на основі архівних матеріалів розкриваються особливості введення традиційних народних ремесел в начальні училища Чернігівської губернії.

Ключевые слова: трудовое воспитание, трудовая подготовка, народные ремесла.

Ogienko D.

IN THE INTRODUCTION TRADITIONAL FOLK CRAFT IN PRIMARY SCHOOLS CHERNIHIV PROVINCE (OF THE XIX CENTURY – THE BEGINNING OF THE XX CENTURY)

The article focuses on the peculiarities of feature introduction traditional folk craft in primary schools Chernihiv province.

Key words: labour training, labour education, folk craft.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних завдань сьогодення є відродження й розвиток національної культури, виховання в учнівської молоді шанобливого ставлення до культурно-історичних та трудових традицій українського народу, у яких сконцентровано морально-трудова досвід багатьох поколінь. Постановлені завдання потребують оновлення існуючої системи трудової підготовки школярів, яка має враховувати сучасні умови розвитку суспільства і опиратися на позитивні здобутки минулого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз історико-педагогічної літератури свідчить про те, що проблема трудового виховання завжди займала значне місце у вітчизняній педагогіці. У дорадянський період питання трудової підготовки молоді вивчалися та аналізувалися у працях І. Анопова, В. Сабаніна, К. Цируля та ін. У радянський період історію трудового виховання досліджували С. Батишев, В. Борисенко, І. Бугаєвич, М. Котряхов, М. Кузьмін, М. Пузанов. У пострадянський період цю проблему вивчали А. Вихрущ, М. Карелін, Г. Ковальчук, М. Котряхов, С. Мазуренко, В. Сидоренко, у працях яких розкриваються загальні підходи до висвітлення проблеми трудового виховання.

Метою даної статті є висвітлення особливостей впровадження традиційних народних ремесел у початкових школах Чернігівської губернії (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Трудове навчання впроваджувалося у навчально-виховний процес початкових училищ Чернігівщини шляхом відкриття при них ремісничих класів і відділень, введення уроків ручної праці, вивчення рукоділля, викладання окремих сільськогосподарських дисциплін. Ремісничі класи та відділення почали відкриватися при народних школах Чернігівської губернії із кінця 70-х рр. ХІХ ст. Вони призначалися для навчання учнів традиційним видам ремесел: слюсарно-ковальському, столярно-токаряському, шевському, лозоплетінню, палітурному та ін.

Одним із найпоширеніших предметів викладання у ремісничих відділеннях Чернігівської губернії було столярне ремесло. Це пояснюється тим, що значну частину її площі становили ліси, які забезпечували деревообробну промисловість необхідною сировиною. З іншого боку, відчувалася гостра потреба у фахівцях відповідної кваліфікації, які могли б задовольняти існуючий попит місцевого населення у різноманітних столярних виробках. Цей критерій був покладений в основу відбору предметів учнівських виробів: у ремісничих класах виготовлялися, насамперед, ті речі, які користувалися попитом на місцевих ринках. Так, наприклад, у звіті попечителя Київського навчального округу зазначається, що у столярному класі, відкритому у 1902 р. при Банічському однокласному училищі Глухівського повіту, навчання ведеться досить успішно і дає гарні результати. Предметами виробів слугують: меблі, посуд, рами для вікон і дверей і т.і. Вироби знаходять добрий збут серед місцевого населення, тому що відрізняються міцністю і вишуканістю [1, с. 31].

Поряд із столярним ремеслом, значного поширення як предмет вивчення у ремісничих класах, набула слюсарно-ковальська справа. Потреба у фахівцях цього профілю була дуже великою, оскільки аграрний характер народного господарства Чернігівської губернії передбачав широкий спектр трудової діяльності, пов'язаної із ремонтом та виготовленням сільськогосподарських знарядь. Слюсарно-ковальські відділення функціонували при Березненському однокласному повітовому училищі, Івотському початковому, Стародубському єврейському, Конотопському чотирикласному міському. Зокрема, у Березненському ремісничому відділенні протягом навчального року учні займалися ремонтом сільськогосподарських знарядь, замків, велосипедів, швейних машин, а також виготовленням речей,

потрібних у повсякденному побуті чи виконаних на замовлення: ліжок, сокир, ножів, замків, різноманітних слюсарно-ковальських інструментів. У процесі вивчення ремесел була певна методична система, яка передбачала послідовність і систематичність в оволодінні трудовими операціями. Підготовчими роботами в освоєнні ремесла були елементарні трудові дії, пов'язані з виготовленням кубиків, лінійок, кутників, плечиків, молотків та ін.

Ще одним, традиційним народним ремеслом, яким оволодівали учні у ремісничих відділеннях, була шевська справа. Потреба у фахівцях, обізнаних із технологією виготовлення різних видів взуття та його ремонтом, зумовила відкриття ремісничих класів зазначеної спеціальності при Кирилівському початковому училищі Новозибківського повіту, Ваганіцькому земському училищі Городнянського повіту, Чернігівському початковому училищі та ін. Предметами виробів учнів у цих відділеннях було, переважно, повсякденне селянське взуття, яке користувалося попитом у місцевого населення. Однак, при належній організації навчання, під керівництвом досвідченого майстра, учні, що вивчали ремесло впродовж 2–3 років, могли виготовляти чоловіче і жіноче взуття ускладнених моделей. Так, наприклад, відкриваючи Тихоновичський ремісничий клас (1895 р.), спочатку “планувалося достатнім навчити хлопчиків шиттю простого селянського взуття, але попит на краще взуття, умови збуту, і головним чином підготовка самого майстра до виготовлення взуття кращих зразків поставили справу навчання значно вище, так що виготовлене у цьому році учнями-випускниками взуття свідчить про їх уміння шити не тільки просте взуття, а й досконаліші моделі. На виставці взуття, яка готується до екзамену, є чоботи-ботфорти, чоловічі штиблети, жіночі черевики, калоші, туфлі та ін.” [2, с. 41].

Аналізуючи зміст трудової підготовки учнів у ремісничих відділеннях, слід вказати на ще одне, досить поширене в Чернігівській губернії традиційне народне ремесло – лозоплетіння. В якості окремого предмету викладання воно почало вводитися у початкові школи губернії на початку ХХ ст., що було зумовлене сприятливими місцевими умовами. Доцільність і корисність цієї справи неодноразово була предметом обговорення на повітових і губернських земських зібраннях.

Необхідно відзначити, що навчання лозоплетінню здійснювалося за спеціальними програмами, у яких детально визначалися кількість і послідовність трудових прийомів і наводився докладний перелік основних виробів. У процесі трудової підготовки учні виготовляли досить різноманітні плетені вироби, починаючи від найпростіших (підставки, нотниці, ящички для листів) і завершуючи складними, що потребують комплексного застосування трудових операцій (полички, колиски, столи, стільці, крісла, дивани, кушетки та ін.). Значна увага в програмі з лозоплетіння приділялася послідовності формування в учнів трудових прийомів у процесі виготовлення виробів. На початковій стадії вивчення ремесла учні оволодівали такими нескладними прийомами як: вигинання прутиків і тонких палок, стругання ножем, забивання дрібних цвяхів молотком. Завершальний етап вивчення ремесла передбачав виконання таких операцій, як: плетіння англійське, кліткове із витонченими прикрасами.

До методичних переваг програми, за якою працювали учні у цих ремісничих відділеннях, слід віднести наявні у ній рекомендації щодо творчого використання сформованих трудових операцій під час виготовлення певних виробів. Так, наприклад, у програмі зазначалося, що під час виконання робіт “рекомендується різні прийоми комбінувати на власний розсуд у виробках бажаного вигляду і до цих основних прийомів приєднувати додаткові прийоми, які виникають у вигляді навичок на різних виробках. Порядок виробів потрібно зберегти саме такий, який зазначено у переліку, тобто дрібний товар завжди потрібно виготовляти на початку, а вироби з цілого прутика пізніше; у протилежному випадку перші вироби не будуть виходити вишуканими і охайними, оскільки від робіт із цілого прутика в учня зразу ж грубіють руки і втрачається вправність, чого можна уникнути тільки тоді, коли ремесло це буде вивчатися послідовно” [3, с. 40].

Крім земських і міністерських шкіл, традиційні народні ремесла вводилися і в церковнопарафіяльних школах, які підпорядковувалися Синоду через єпархіальні ради. Згідно із затвердженими 13 червня 1884 р. “Правилами...” церковнопарафіяльні школи були однокласними із дворічним та двокласними з чотирьохрічним терміном навчання. Стосовно трудової підготовки учнів у цих школах, то, слід відзначити, що у пункті 7 вищезначених “Правил...” зазначалося, що в разі необхідності і при наявності коштів з дозволу єпархіального архієрея можна відкривати при них особливі ремісничі відділення і рукодільні класи. Головною метою їх було виховання в учнів працелюбства і формування корисних для майбутнього трудового життя знань та умінь.

Одним із перших ремісничих відділень, відкритих при церковнопарафіяльних училищах, був клас столярного і палітурного ремесел при Тур'янській школі (Городнянський повіт). Про достатній рівень трудового навчання в ньому свідчить інформація у звіті Чернігівської єпархіальної училищної ради за 1893–1894 рр. у якій, зокрема, зазначається, що зразки учнівських виробів експонувалися на церковно-шкільному з'їзді, який проходив у червні 1894 р. у Києві. Ще один клас столярного ремесла був відкритий у 1899 р. на базі Жуклянської другокласної церковнопарафіяльної школи Сосницького повіту. Жуклянська другокласна школа, як і всі училища такого типу, призначалася для підготовки вчителів для шкіл грамоти, що теж належали до духовного відомства. Трудова підготовка учнів у школі, здійснювалась за предметною системою з дотриманням принципів послідовності і доступності у навчанні. Виконанню трудового завдання учнями передувала коротка вступна бесіда, в якій подавалися відомості про властивості матеріалів, способи ручної обробки деревини, прийоми користування

необхідними інструментами. Викладав токарно-столярне ремесло у цій школі майстер Т. Хроменко, який закінчив Путивльське ремісниче училище. Під його керівництвом щоденно займалися 24 вихованці у майстерні, виготовляючи нескладні речі селянського побуту.

Крім столярного ремесла, досить поширеним предметом викладання у ремісничих класах церковнопарафіяльних шкіл була палітурна справа. Так, зокрема, у Ново-Бобровицькій другокласній школі із 1898 р. впродовж багатьох років безкоштовно викладав палітурне ремесло досвідчений учитель В. Пригоровський. Під його керівництвом у післяобідній час всі учні школи займалися переплітанням книг шкільної бібліотеки. З 1893 р. палітурне ремесло викладалося у Тур'янській церковнопарафіяльній школі Городнянського повіту, з 1899 р. – в Жуклянській другокласній школі, з 1900 р. – Перетинській і Батуровській Суразького повіту, Сухинській – Козелецького повіту та в Воронежській другокласній Глухівського повіту [4, с. 285].

Навчання палітурному ремеслу здійснювалося “повсюди під керівництвом шкільних учителів, які вели цю корисну для селянського населення справу без усякої винагороди. Всі шкільні підручники і навчальні посібники, як правило, переплітаються самими учнями і, таким чином, школи роблять для себе деякі грошові збереження” [4, с. 285]. Заняття у палітурній майстерні проводилися у післяобідній час, кілька разів на тиждень. Так, зокрема, у Воронежській другокласній школі на палітурну справу відводилося п'ять післяобідніх уроків на тиждень, які проводив учитель зразкової школи В. Корнієвський [5, с. 245]. Крім столярного і палітурного ремесел подекуди у церковнопарафіяльних школах вивчалось й лозоплетіння. Так, наприклад, у Каменській школі грамоти Суразького повіту вчитель М. Толкачов навчив дітей плести кошики із лози для господарчих потреб [4, с. 285].

Висновки з даного дослідження і перспективи. Проведений нами аналіз архівних матеріалів дозволяє стверджувати, що відкриття ремісничих класів і відділень було на Чернігівщині явищем позитивним і виконувало, крім суто практичних, важливі освітньо-виховні функції. Впроваджуючи у початкові школи традиційні народні ремесла земські та освітні діячі ставили за мету не тільки формування в учнів практичних умінь та навичок, необхідних для майбутнього трудового життя, а й виховання у них важливих моральних якостей – працелюбства, поваги до людей-трудівників, відповідальності, старанності, акуратності. У розвивальному плані виконання різноманітних трудових операцій сприяло формуванню в учнів спостережливості, кмітливості, вправності, зацікавленості результатами своєї діяльності.

Виявлені у процесі дослідження регіональні особливості трудової підготовки учнів у комплексі зі стрижневою ідеєю трудового виховання у дореволюційних школах Чернігівщини – формування у підростаючого покоління внутрішньої потреби до систематичної добровільної праці, мають важливе педагогічне значення і можуть бути використані у критичному осмисленні в сучасних умовах для реалізації завдань, поставлених у Державному стандарті загальної середньої освіти (освітня галузь «Технології»). Так, наприклад, зіставлення видів традиційних народних ремесел, запроваджуваних у школах Чернігівської губернії зі спеціалізаціями загально-технологічного спрямування, окресленими в сучасних “Методичних рекомендаціях щодо вивчення трудового навчання (2013–2014 н. р.)” свідчить про наявність спільних видів трудової підготовки учнів (столярне, столярно-токарне, слюсарно-ковальське, шевське, кравецьке ремесла), зміст якої має визначитися регіональними особливостями. Аналіз програми з трудового навчання, розробленої згідно з вимогами освітньої галузі «Технології», свідчить про наявність у ній багатьох розділів і тем, сприятливих для ознайомлення учнів із трудовими традиціями Чернігівщини, пов'язаними з різноманітними народними промислами: вишиванням, плетінням із лози та берести, різьбою по дереву, писанкарством. Зокрема, вже у 2 класі молодші школярі, згідно з державними вимогами до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, повинні знати традиційні народні ремесла в Україні і мати загальні уявлення про виготовлення виробів на підприємствах та в майстернях, які займаються цими видами промислів.

Таким чином, виявлення регіональних традицій трудового виховання, наповнення уроків трудового навчання народознавчими відомостями наближає школу до життя і є дієвим засобом залучення учнівської молоді до матеріальної і духовної культури українського народу.

Література:

1. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии начальных училищ за 1916 год // Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии учебных заведений округа за 1916 год. – К. : Лито-типография Т-ва И.Н. Кушнерев и К^о, 1917. – С. 1-19.
2. Учебные ремесленные мастерские в Черниговской губернии // Земский сборник Черниговской губернии. – 1902. – № 2. – С. 30-53.
3. Земские известия (по Черниговской губернии) // Земский сборник Черниговской губернии. – 1911. – № 12. – С. 35-42.
4. Отчет Черниговского епархиального наблюдателя, протоиерея Феодора Васютинского, о состоянии церковных школ Черниговской епархии за 1900–1901 учебный год (продолжение) // Черниговские епархиальные известия. – 1902. – № 10. – С. 279-286.
5. Отчет Черниговского епархиального наблюдателя, протоиерея Феодора Васютинского, о состоянии церковных школ Черниговской епархии за 1900–1901 учебный год (продолжение) // Черниговские епархиальные известия. – 1902. – № 8–9. – С. 245-249.